

הרב אריה כץ

עליית זבה טבולת יום להר הבית

א. פתיחה

ב. המשנה בכלים

ג. הגמרא בנזיר – טבול יום שהוא מחוסר כיפורים

ד. מצורע שנטהר וראה קרי בערב פסח

ה. שיטת רבנו שמשון משאנץ

ו. דיון חוזר בשיטת התוספות

ז. סיכום

א. פתיחה

בספר במדבר (ה, א-ד) מופיעים דיני שילוח טמאים מן המחנה:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְכָל זָב וְכָל טָמֵא לְנֶפֶשׁ: מִזְכָּר עַד נִקְבָּה תִּשְׁלְחוּ אֵל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה תִּשְׁלְחוּם וְלֹא יֵטְמְאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אָנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם: וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ אוֹתָם אֵל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל.

הגמרא במסכת פסחים (סז ע"א) דורשת מהפסוקים, שיש לחלק בין שלושה סוגי טמאים לעניין שילוח מן המחנות: מצורע משולח מחוץ למחנה ישראל; זב משולח מחוץ למחנה לוי, אולם מותר במחנה ישראל; וטמא מת מותר במחנה לוי, ואסור רק במחנה שכינה. עוד עולה מהגמרא שם, שכל מי שטומאה יוצאה מגופו (כגון בעל קרי), דינו כזב ואסור במחנה לוי.

בתוספתא כלים (פ"א ה"ב) מתוארים גבולות שלושת המחנות בירושלים:

וכשם שהיו במדבר שלש מחנות: מחנה שכינה מחנה לוי מחנה ישראל, כך היו בירושלים. מפתח ירושלים ועד פתח הר הבית – מחנה ישראל, מפתח הר הבית ועד שער ניקנור [=הכניסה לעזרת ישראל] – מחנה לוי, משער ניקנור ולפנים – מחנה שכינה.

המשנה במסכת כלים (פ"א מ"ז-ח) מפרטת את סוגי הטומאות השונות על פי איסורי הכניסה שלהן,¹ כאשר הדברים מתייחסים לכניסה לירושלים ולהר הבית, ולא למחנה ישראל במדבר. כמו כן, המשנה מדברת על הדין הקיים, הכולל בתוכו גם איסורי דרבנן נוספים, מלבד איסור התורה שהובא לעיל:

עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה [מארץ ישראל] שמשלחים מתוכן את המצורעים...

הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם.

החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם.

עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת.

עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת.

עזרת הכהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה...

לסיכום דרגות הטמאים:

1. מצורעים אסורים להיכנס לעיר מוקפת חומה, שנחשבת למחנה ישראל.
2. זבים אסורים להיכנס להר הבית שנחשב למחנה לויה. איסור זה כולל גם טמאים אחרים שטומאה יוצאת מגופם – זבות, נדות ויולדות.
3. גויים וטמאי מת אסורים להיכנס לחיל (שהינו מחיצה נמוכה בתוך הר הבית). איסור זה הוא מדרבנן.
4. טבול יום אסור להיכנס לעזרת נשים, שנחשבת גם כן לחלק ממחנה לויה. איסור זה גם הוא מדרבנן.²

1 המשנה מתייחסת באופן כללי לקדושות, כולל אכילת קדשים והבאת קרבנות, אולם כדי להתמקד בנושא המאמר השמטנו זאת, והבאנו רק את ההתייחסויות לאיסור הכניסה לאותו מקום לטמאים.

2. כפי שנראה בהמשך המאמר. כך גם מופיע במפורש בתוספתא בכלים (א, ח), שאיסורי הטומאה לחיל ולעזרת נשים הינן מעלה יתירה. בכל אופן הדברים מוכרחים, שכן מן התורה אין מקור לחלק בין מקומות שונים בתוך מחנה לויה, וכולו נחשב לאחד.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

5. מחוסר כיפורים³ מותר להיכנס לכל מחנה לוי, ואסור להיכנס לעזרת ישראל, שנחשבת כבר למחנה שכינה. איסור זה הינו איסור דאורייתא.

6. ישראל, אפילו טהור, אסור לו להיכנס לעזרת כהנים, אלא לצורך.

במאמר זה נדון בדינו של מי שהינו גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים בנוגע לעלייה להר הבית, בדגש על דינה של זבה שטבלה ועוד לא העריב שמשה, ובעיקר בשיטתו של רבנו שמשון בן ר' אברהם משאנץ, אשר נראית קשה ומלאת סתירות כדלקמן. לשם כך נעיין בתחילה בסוגיות הרלוואנטיות, ולאחר מכן נתמקד בדבריו של רבנו שמשון בסוגיות השונות.

ב. המשנה בכלים

לעיל ראינו את ההדרגה במשנה בכלים. המשנה עצמה מדברת על כך שטבול יום אסור להיכנס לעזרת נשים, ומוכח ממנה, שעד לשם מותר לטבול יום להיכנס, כולל להר הבית ולחיל. המשנה איננה מחלקת בין סוגים שונים של טבולי יום, ומזה נראה שלכל טבול יום מותר להיכנס להר הבית, ללא הבחנה בין הטומאות השונות שמהן נטהר. יתירה מכך, לעיל מנתה המשנה את כל האסורים במקומות נוספים במחנה לוי – זבים, זבות וכו' – משמע מכאן, שכל אותם טמאים, ברגע שטבלו לטומאתם, שוב מותרים במקומות אלו, ואפילו הם טבולי יום, שהרי המשנה אומרת סתם "טבול יום", ואם מדובר דווקא בטבולי יום אחרים, שאליהם לא התייחסה המשנה במפורש קודם (כגון טבול יום של בעל קרי או של נוגע בשרץ), היא הייתה צריכה לומר זאת במפורש.

כך מדייק במפורש הר"ש משאנץ בפירושו למשנה ח:

ומשמע הכא אפילו טבול יום דזב וזבה ונדה ויולדת שרי במחנה לוי חוץ מעזרת נשים, ואפילו בעזרת נשים שרי הכא מחוסר כיפורים... וצריך לומר דקסבר האי תנא טבול יום דזב לאו כזב דמי.⁴

3. מי שטבל והעריב שמשו, אך עדיין צריך להביא קרבן להשלמת טהרתו, כגון מצורע, זב, זבה ויולדת.

4. הר"ש משאנץ כותב שדין זה שנוי במחלוקת, שכן בזבחים (יז ע"ב) ישנה מחלוקת האם מחוסר כיפורים דזב דינו כזב, וכל שכן שיש לדון האם טבול יום (שהוא גם כן עדיין מחוסר כיפורים) נידון כזב, ויש לומר שהתנא של המשנה בכלים סובר כמ"ד שאין דינו כזב. אמנם המעיין בגמרא שם יראה, שלא מדובר שם על דין כניסה למחנה לוי, אלא לגבי דברים אחרים, וראה

כך עולה גם מדברי הריטב"א בחידושו לבימות (ז ע"ב):

דהא תנן דהר הבית מקודש ממנו שאין זבין וזכות נכנסין לשם, עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם, אלמא אפילו טבול יום דזב נכנס להר הבית ולא נאסר אלא לעזרת נשים.

יוצא מכאן, שמשמעותה הפשוטה של המשנה בכלים היא שכל טבול יום יכול להיכנס למחנה לוי, ולא נאסר אלא מדרבנן בעזרת נשים. דין זה כולל גם טבול יום של זב וזבה.

ג. הגמרא בנזיר – טבול יום שהוא מחוסר כיפורים

הגמרא בנזיר (מד ע"ב), מתייחסת במפורש לשאלה, האם זב שטבל ועדיין לא העריב שמשו, יכול להיכנס למחנה לוי מן התורה:

אמר אביי, אשכחתינהו לחבריה דרב נתן בר הושעיא דיתבין וקאמריין: "ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן" (ויקרא ט"ו, יד) – אימתי הוא בא? בזמן שהוא טבל ועשה הערב שמש אֵין, לא טבל ועשה הערב שמש לא, אלמא קסבר: טבול יום של זב כזב דמי.

הגמרא מביאה את דברי אביי, ששמע מחבריו של רב נתן, שלמדו שזב שנטהר יכול להביא קרבנותיו רק לאחר שטבל והעריב שמשו,⁵ וזאת משום שהוא איננו יכול להיכנס לעזרת נשים קודם לכן. מכאן יש להוכיח, שטבול יום דזב אסור להיכנס לכל מחנה לוי מן התורה.⁶

לאחר מכן הקשה אביי על חבריו של ר' נתן, שאותו לימוד ניתן לכאורה למצוא גם בנזיר שנטמא, שלאחר טהרתו צריך להביא קרבן של נזיר טמא, ושם בודאי שיכול

שם רש"י (ד"ה מחוסר כיפורים) ותוספות (ד"ה קסבר) שנחלקו בשאלה לגבי מה יש לומר שמחוסר כיפורים דזב דינו כזב. הר"ש משאנץ גם כן מזכיר בקצרה את הגמרא בנזיר שתובא לקמן, אולם לא כותב כלום בעניין הסתירה שיש בינה למשנה בכלים.

5. ההוכחה לכך הינה מעצם העובדה שזב צריך לספור שבעה נקיים ולטבול, וכתוב בתורה, שרק ביום השמיני הוא מביא את קרבנותיו.

6. האיסור המפורש הוא אמנם רק לעזרת נשים, אך מכיוון שמדובר בלימוד מן התורה, כבר ראינו לעיל שמן התורה אין חילוק בין עזרת נשים לשאר הר הבית לעניין איסור כניסה, והכל מוגדר כמחנה לוי.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

להיכנס למחנה לוויה גם ביום השביעי כשעוד נחשב לטבול יום, שהרי אפילו מת עצמו מותר להיכנס למחנה לוויה, כל שכן טבול יום של טמא מת?

במסקנת הגמרא נחלקו הגירסאות והפירושים:

לפי פירוש רש"י (מה ע"א ד"ה ה"ג) גם למסקנה טבול יום דזב דינו כזב ואסור להיכנס למחנה לוויה,⁷ ומה שהקשו מנזיר טמא, אין הכי נמי שגם דינו שאסור להיכנס למחנה לוויה, מכיוון שהוא נחשב למחוסר כפרה.

לפי פירוש תוספות (מד ע"ב ד"ה אלמא קסבר ומה ע"א ד"ה אלא) והרא"ש (שם) חבריו של רב נתן סברו שכל טבול יום של זב אסור להיכנס למחנה לוויה, בין אם הוא זב שראה שתי ראיות, שפטור מקרבן ואיננו מחוסר כיפורים, ובין אם הוא זב שראה ג' ראיות, שחייב קרבן והוא גם מחוסר כיפורים. למסקנת הגמרא, טבול יום דזב איננו כזב, ולכן טבול יום של זב שראה ב' ראיות, שאיננו מחוסר כיפורים, יכול לעלות להר הבית, אולם טבול יום דזב שראה ג' ראיות, אסור להיכנס להר הבית, מכיוון שהוא גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים.

ממסקנת הגמרא על פי התוספות והרא"ש משמע, שכל מי שהינו גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים אסור לעלות להר הבית. ממילא דין זה כולל בתוכו לא רק זב שראה ג' ראיות, אלא גם זבה ויולדת.

ד. מצורע שנטהר וראה קרי בערב פסח

במספר מקומות (פסחים צב ע"א; יבמות ז ע"ב; זבחים לב ע"ב) הגמרא דנה במצורע שנטהר אך עדיין מחוסר כיפורים, ובינתיים ראה קרי, לעניין קרבן פסח:

תניא: מצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח, וראה קרי בו ביום – טובל ואוכל. אמרו חכמים: אף על פי שטבול יום אינו נכנס – זה נכנס. מוטב יבא עשה שיש בו כרת, וידחה עשה שאין בו כרת. ואמר רבי יוחנן: דבר תורה אפילו עשה אין בו, שנאמר:

7. אמנם רש"י אומר שם "ולא הוו דוקיא דשמעתא דבטבילה והערב שמש קאי, אלא בכפרה תליא מילתא". אולם מדבריו משמע שיש כאן רבותא, שאפילו לאחר שהעריב שמשו אסור במחנה לוויה, אלא אם כן מטרתו להביא קרבנותיו. וממילא יש לומר שכך היא הכוונה בכל המחלוקות האחרות שנזכיר לקמן – לשיטה האוסרת כל טבול יום דינו כאותו טמא גם לעניין כניסה למחנה לוויה, ואפילו מחוסר כיפורים לאחר שהעריב שמשו, דינו שאסור להיכנס למחנה לוויה, מלבד כניסתו לצורך הבאת קרבנותיו.

"ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלים בבית ה' לפני החצר החדשה" (דברי הימים ב כ', ה). מאי חצר החדשה – שחדשו בו דבר, ואמרו: טבול יום לא יכנס במחנה לוייה.

הברייתא מדברת על מצורע שכבר עברו שבעת ימי טהרתו וטבל והעריב שמשו, אך עדיין לא הביא את קרבן המצורע, ולכן הוא עדיין מחוסר כיפורים ואיננו רשאי לאכול מקרבן הפסח. בערב פסח שבו היה אמור להביא את קרבן המצורע הוא ראה קרי. לאחר שטבל דינו כטבול יום ואסור לו להיכנס לעזרת נשים לצורך הבאת קרבן המצורע. אומרת הברייתא שיכול לטבול לטומאת הקרי ולהיכנס לעזרת נשים לצורך הבאת קרבן המצורע, שכן עדיף לו לעבור על איסור כניסה של טבול יום לעזרת הנשים, שאין בו חיוב כרת,⁸ ולא להפסיד את אכילת קרבן הפסח שיש בו חיוב כרת.

ר' יוחנן בא ואומר שכניסת טבול יום לעזרת נשים אין בה כלל איסור תורה, אלא גזירה מדרבנן שחודשה בימי המלך יהושפט.

נחלקו המפרשים, האם יש כאן מחלוקת או פירוש:

לדעת רש"י (זבחים לב ע"ב ד"ה אע"פ שאין וד"ה אפילו עשה) נחלקו הברייתא ור' יוחנן בשאלה האם טבול יום דזב דינו כזב⁹ – לפי הברייתא טבול יום דזב דינו כזב, ולכן אותו מצורע בעל קרי אסור מן התורה להיכנס לכל מחנה לוייה. לעומת זאת לפי ר' יוחנן טבול יום דזב אין דינו כזב, ולכן מן התורה הוא יכול להיכנס לכל מחנה לוייה, ורק חכמים גזרו בו איסור.

התוספות (ביבמות ובזבחים שם ד"ה ור' יוחנן) אומרים שלפי דברי רש"י, יש לומר שר' יוחנן סבר כמשנה בכלים שהבאנו לעיל, המתירה טבול יום עד לעזרת נשים, וממילא מוכח שהאיסור הוא מדרבנן, ואילו הברייתא חולקת על משנה זו. ישנן מחלוקות נוספות בגמרא (זבחים יז ע"ב; כריתות י ע"א) האם טבול יום ומחוסר כיפורים דזב דינם כזב או לא, ולפי רש"י מחלוקות אלו קיימות גם לעניין כניסה למחנה לוייה.

התוספות לא אומרים זאת במפורש, אולם סביר להניח שגם הגמרא בנזיר, שעל פי דברי רש"י שהבאנו לעיל,¹⁰ מסיקה שטבול יום דזב דינו כזב, הולכת על פי

8. שכן איסור כרת קיים רק בכניסה למחנה שכינה, כלומר לעזרת ישראל ופנימה.

9. וממילא הוא הדין גם לכל טבול יום שטומאה יוצאה מגופו, כמו טבול יום דבעל קרי.

10. אמנם הפירוש המיוחס לרש"י בנזיר לא יצא מידי רש"י, אבל ככל הנראה מדובר בפירוש של הריב"ן, חתנו של רש"י, שהולך בשיטת חותנו.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

הברייתא, ור' יוחנן יחלוק עליה. עולה אם כן, שמדובר במחלוקת עקרונית בכל הש"ס, שאיננה מבדילה בין טבול יום ומחוסר כיפורים כזה או אחר – יש אומרים שאסור במחנה לוייה, עד שיבוא לצורך הבאת קרבנותיו (ואם איננו חייב בקרבן, כגון בעל קרי – עד שיעריב שמשו), ויש אומרים שמותר, ורק מדרבנן גזרו בטבול יום שאסור בעזרת נשים.

לפי זה נראה שהלכה כר' יוחנן, שכל טבול יום מותר להיכנס למחנה לוייה, וגזרו בעזרת נשים מדרבנן, זאת מחמת שתי סיבות:

1. המשנה בכלים סוברת כן, ואילו המקורות התנאיים החולקים הינם ברייתות. בדרך כלל הלכה כמשנה במקום ברייתא, אלא אם כן הגמרא פסקה במפורש אחרת.

2. מדברי רבא בפסחים (שם): "אונן ומצורע ובית הפרס – לא העמידו דבריהן במקום כרת", עולה במפורש שרבא פסק כר' יוחנן, שמדובר באיסור דרבנן, ולא באיסור תורה על כל מחנה לוייה.

סביר להניח, שגם הרמב"ם סבר שיש מחלוקת בין הסוגיות, שכן בהלכות בית הבחירה (פ"ז, ה"ט"ו-יז) הוא פסק:

הר הבית מקודש ממנה [=מירושלים] שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם, ומותר להכניס המת עצמו להר הבית ואין צריך לומר טמא מת שהוא נכנס לשם.

החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוועל גדה נכנסים לשם.

עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם, ואיסור זה מדבריהם אבל מן התורה מותר לטבול יום להכנס למחנה לוייה, וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת.

מכך שהוא לא מחלק בין סוגים שונים של טבולי יום, אלא כותב בפשיטות שטבול יום אסור רק בעזרת נשים מדרבנן, ואיננו מתייחס כלל לסוגייה במסכת נזיר, עולה שסבר שיש מחלוקת בין הסוגיות, והלכה כמשנה בכלים, שהיא כנראה גם כדעת ר' יוחנן.

התוספות (בזבחים וביבמות שם) מקשים על רש"י כמה קושיות, ולכן מפרשים שר' יוחנן לא בא לחלוק על הברייתא, אלא לפרש אותה, ולכולי עלמא אין איסור

תורה לטבול יום להיכנס למחנה לוי, ורק חכמים גזרו על עזרת נשים, וכפי שמשמע במשנה בכלים. על כך מקשים התוספות מהגמרא בנזיר¹¹:

ומיהו סוגיא דנזיר (דף מה ע"א) קשה למה שפירשתי דטבול יום שרי במחנה לוי, דמשמע התם דאפילו נאמר דטבול יום דזב לאו כזב דמי, אסור ליכנס למחנה לוי, דקאמר התם מה אהל מועד מחוסר כיפורים לא עייל אף התם נמי במחנה לוי מחוסר כיפורים לא עייל, ומקרא דריש התם, דקתני התם בברייתא "ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד" לשער נקנור אימתי הוא בא בזמן שטבל ועשה הערב שמש?

כלומר, מהגמרא בנזיר רואים שיש איסור תורה לזב טבול יום להיכנס למחנה לוי. על כך עונים התוספות:

ונראה, דדווקא בטבול יום דזב שלש ראיות שהוא טבול יום ומחוסר כיפורים, דאיכא תרתי, קאסר במחנה לוי, וכי מסיק התם אלא אמר אביי טבול יום דזב לאו כזב דמי, ואפי' הכי כיון דמחוסר כיפורים לא עייל, כלומר דאיכא תרתי... אבל טבול יום דזב בעל שתי ראיות ודבעל קרי שרי דלאו מחוסר כפרה.

זאת אומרת, שהגמרא בנזיר ולפיה יש איסור תורה לזב טבול יום להיכנס למחנה לוי, הינה רק במקרה שאותו טבול יום הינו גם מחוסר כיפורים, ואילו דברי ר' יוחנן נאמרו לעניין טבול יום שאיננו מחוסר כיפורים, שמותר מן התורה להיכנס למחנה לוי, וחכמים גזרו לעניין כניסה לעזרת נשים.

על כך מקשים התוספות, שדברי ר' יוחנן נאמרו גם הם לעניין כניסת אדם שהינו גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים, שהרי הוא עדיין לא הביא את קרבן המצורע שלו, ועונים:

אף על פי שהוא טבול יום וגם מחוסר כיפורים אין אלו שני הדברים על טומאה אחת אלא טבול יום משום קרי ומחוסר כפרה משום צרעתו.

כלומר, איסור תורה להיכנס למחנה לוי נאמר רק על מי שהינו גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים מאותה טומאה, אך לא כשהוא טבול יום לטומאה אחת ומחוסר כיפורים לטומאה אחרת. הדבר מובן גם בסברא, שכן לא סביר להניח שיש כאן חשבון, ששני דברים שכל אחד מהם לחוד איננו מספיק לאסור כניסה למחנה לוי, יאסרו ביחד כניסה, אלא שעצם העובדה שאותו טבול יום יצטרך להביא קרבן

11. הציטוטים נלקחו מהתוספות בזבחים, שכן שם הוא מפרט יותר, אולם אותם דברים בקצרה מופיעים גם בתוספות ביבמות.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

לטהרתו, מלמדת על כך שטומאתו חמורה, ולכן טבילה לבד לא תספיק לעניין מחנה לוי, וצריך גם הערב שמש, מה ששייך דווקא אם הקרבן הוא על אותה טומאה ממנה הוא טבול יום.

לפירוש התוספות, אין כלל מחלוקת בין הסוגיות – המקומות שבהם מופיע שטבול יום או מחוסר כיפורים דזב דינס כזב, לא נאמרו לעניין כניסה להר הבית, הלכה כר' יוחנן שטבול יום רגיל נאסר רק בעזרת נשים ורק מדרבנן, והלכה גם כגמרא בנזיר שזב שראה ג' ראיות, שהינו גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים, אסור לעלות להר הבית.

התוספות לא מתייחסים לעובדה, שמהמשנה בכלים משמע שגם טבול יום דזב וזבה שהם מחוסרי כיפורים מותרים להיכנס להר הבית עד לעזרת נשים. ניתן לומר שהתוספות סוברים שהמשנה בכלים חולקת על הגמרא בנזיר, אך התוספות מנסים ליישב כאן את הסוגיות, לעתים בדוחק, על מנת שלא תהיה מחלוקת, ולא סביר שדווקא את המשנה בכלים יפרשו שחולקת. לכן צריך לומר בדוחק, שהתוספות סוברים שאין הכרח לדייק בלשון המשנה שגם זב וזבה מותרים בהר הבית עד לעזרת נשים, ודברי המשנה שטבול יום אסור רק בכניסה לעזרת נשים, מתייחסים אך ורק לטבול יום שאיננו מחוסר כיפורים.

מדברי התוספות בפסחים (צב ע"א ד"ה ור' יוחנן) עולה קושייה נוספת. התוספות נאמנים שם לשיטתם שר' יוחנן לא חולק על הברייתא, אלא מפרש אותה, אך מביאים שם הוכחה אחרת לכך שמוכרחים לומר שמן התורה טבול יום מותר להיכנס למחנה לוי:

וכן מוכח דגבי יולדת שהיא טבולת יום ארוך כתיב: "ואל המקדש לא תבוא" (ויקרא י"ב, ד) – משמע הא למחנה לוי תבא.

יולדת יכולה לטבול אחרי שבוע לבן ואחרי שבועיים לבת, אולם היא עדיין מחוסרת כיפורים עד ליום הארבעים ואחד לבן ושמונים ואחד לבת, שאז היא מביאה קרבן יולדת. כל הימים הללו עד הארבעים והשמונים היא מוגדרת כטבולת יום ארוך. התוספות מוכיחים שטבול יום יכול להיכנס מן התורה למחנה לוי, מכך שיולדת אסורה בכניסה למקדש שהוא מחנה שכינה, זאת אומרת שלמחנה לוי מותר לה להיכנס למרות שהיא מוגדרת כטבולת יום כל הימים הללו. על כך יש להקשות, שהרי יולדת היא גם טבולת יום וגם מחוסרת כיפורים, ולפי דברי התוספות ביבמות וזבחים, גם ר' יוחנן מודה שטבול יום מחוסר כיפורים אסור להיכנס מן התורה למחנה לוי!

ניתן ליישב, שהתוספות בפסחים חולקים על התוספות ביבמות וזבחים, שהרי לא מדובר בחיבור של אדם אחד. אולם הדבר דחוק, שכן גם התוספות בפסחים מסכימים שר' יוחנן לא חולק על הברייתא, וממילא לפי זה הגמרא בנזיר היא לא כברייתא ולא כר' יוחנן, מה עוד שלכאורה לימודם של התוספות הינו לימוד מוכח מהפסוקים. בנוסף לכך, עורך קבצי התוספות שעל הגמרא שלנו, הן של פסחים והן של יבמות, הינו ר' אליעזר מטוך, ועריכתו מבוססת על תוספותיו של רבנו שמשון משאנץ.¹²

לקמן בדברי הר"ש משאנץ נראה שמוכרחים ליישב סתירה זו, ולא ניתן להסתפק באמירה שישנה מחלוקת בין דברי התוספות.

ה. שיטת רבנו שמשון משאנץ

בשיטת רבנו שמשון משאנץ ישנה אי בהירות גדולה. בפירושו למסכת כלים (פ"א, מ"ח) מדקדק רבנו שמשון, כפי שהראינו לעיל, שטבול יום של זב, זבה, נדה ויולדת, גם הוא מותר בהר הבית עד עזרת נשים. עוד שם הוא מביא שהדבר תלוי במחלוקת האם טבול יום דזב כזב דמי או לא (כשיטת רש"י ובניגוד לדברי התוספות). מלבד זאת הוא מפנה בקצרה לסוגייה בנזיר שהבאנו לעיל (מבלי לציין לשיטת התוספות שמסקנת הגמרא היא לאסור זב טבול יום שהוא גם מחוסר כיפורים), ומפנה לדבריו ביבמות, שם האריך.

לצערנו הרב, לא הגיעו לידינו תוספות הר"ש משאנץ על יבמות,¹³ אולם התוספות לפסחים ידועים, ובהם עלינו לעיין.

הר"ש משאנץ מביא בסוגייה שם את שיטת רש"י שישנה מחלוקת בין הברייתא לדברי ר' יוחנן, אולם הוא עצמו כותב כדברים המופיעים בתוספות הרגילים (שכאמור

12. ראה בספרו של א.א. אורבך – בעלי התוספות. עוד ראה במבוא לתוספות שאנץ סנהדרין, הוצאת מכון הארי פישל תשל"ד, מאת הרב יעקב הלוי לפשיץ, שגם התוספות לזבחים, אם כי הם מיוחסים לרבי ברוך מגרמייזא, הרי שהרבה מהם מבוססים על תוספותיו של רבנו שמשון משאנץ.

13. אמנם בקובץ שיטות קמאי על יבמות שיצא לאור לאחרונה הוכנסו מובאות מתוספות שאנץ הארוכות, אולם בירור למקורם של הדברים העלה שהם נלקחו מהסוגיות המקבילות במסכת פסחים, שלהם נמצא בשנים האחרונות כתב יד המכיל את תוספות שאנץ בצורה ארוכה ומפורטת יותר מהתוספות שהודפסו למסכת בעבר. במאמרנו הנוכחי נתייחס לתוספות שאנץ הידועים למסכת פסחים, שכאמור מה שמצוי ביבמות הינו הרחבה שלהם, ולא אליהם התייחס הר"ש כשהפנה לדבריו ביבמות.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

מבוססים על תוספות שאנץ) בזבחים וביבמות, שר' יוחנן איננו חולק על הברייתא, אלא בא לפרש אותה.

בסוף דבריו מסכם הר"ש את המותר והאסור, כאשר בתוך דבריו מופיעה לכאורה סתירה:

ובכל טבול יום מיירי... וטבול יום של זב בעל שתי ראיות, אבל זב בעל ג' ראיות דהוא מחוסר כיפורים לא עייל כדמוכח בפרק ג' מינים [דף מה ע"א]... ונראה דטבול יום מותר ליכנס במחנה לוייה מן התורה מדכתיב: "בכל קודש לא תגע" ומוקמין לה [ביבמות דף עה ע"א] בתרומה, והיינו כשטבלה לסוף שבוע לזכר או לסוף שבועיים לנקבה בעל כורחין דכתיב: "ואל המקדש לא תבא" מכלל במחנה לוייה תבוא, דכיון שטבלה הותרה דהויא טבולת יום ארוך וכתוב: "וכפר עליה הכהן וטהרה" – לקדש ולמקדש.

הר"ש מביא את שיטת התוספות בפירוש הגמרא בנזיר בזב בעל ג' ראיות טבול יום אסור להיכנס להר הבית, שכן הוא גם מחוסר כיפורים, ומיד לאחר מכן מוכיח שמן התורה טבול יום מותר להיכנס בכל הר הבית, מכך שילדת טבולה מטומאת לידה, ונחשבת לטבולת יום ארוך עד שיעברו ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה, אסורה להיכנס למקדש שהוא מחנה שכינה, מכלל שלהר הבית שהוא מחנה לוייה – מותרת. ולכאורה הדברים תמוהים, שכן גם יולדת נחשבת למחוסרת כיפורים, וצריכה להביא קרבן לאחר מלאת הימים הללו, ואם כן, הלימוד להתיר טבול יום בהר הבית מן התורה נלקח מטבול יום שהוא מחוסר כיפורים, ומדוע זב בעל ג' ראיות שהוא טבול יום יהיה אסור בהר הבית?

בספר אל הר המור (בירורי הלכה, פ"ד, ז) הביאו סתירה זו, וניסו ליישב שמדובר בגזירת הכתוב לחלק בין יולדת לזב או שיש חילוק בין טבול יום רגיל לטבול יום ארוך, ונשאו עדיין בצ"ע.

החילוק בין טבול יום רגיל לטבול יום ארוך איננו אפשרי לענ"ד, שכן הר"ש משאנץ במפורש לומד מיולדת לשאר טבול יום, ואם כן מוכח שלשיטתו טבול יום ארוך אינו שונה מטבול יום רגיל. ניתן אמנם לומר שיש חילוק בין טבול יום ארוך שהוא גם מחוסר כיפורים לטבול יום רגיל שהוא מחוסר כיפורים, אולם אם אכן נכון חילוק זה, הרי שעיקר הדברים חסר מן הספר – שכן ישנו כאן לימוד כללי להתיר טבול יום בהר הבית, ואם נקבל חילוק כעין זה שהוצע, היה צורך להסביר שמטבול יום ארוך שהוא גם מחוסר כיפורים רגיל ניתן ללמוד לטבול יום רגיל שאיננו מחוסר

כיפורים, אולם לא לטבול יום רגיל שהוא גם מחוסר כיפורים, ומלבד שהסבר כזה איננו מופיע בדברי הר"ש, גם לא ניתן להבין אותו בסברא.¹⁴

לכן חייבים לומר כחילוק הראשון, שדווקא בזב בעל ג' ראיות יש גזירת הכתוב שאסור במחנה לוי, ואין זה איסור כללי בכל טבול יום שהוא מחוסר כיפורים. אמנם מתירוץ התוספות שראינו לעיל בזבחים וביבמות (שמסבירים את החילוק בין זב בעל ג' ראיות שהוא טבול יום ומחוסר כיפורים לבין מצורע ביום השמיני שראה קרי וטבל, שהוא טבול יום מקרי ומחוסר כיפורים ממצורע) מוכח שסברו שמהות האיסור הוא בטבול יום שהוא מחוסר כיפורים ולא גזירה מיוחדת בזב (אחרת לא היה כלל קושי ממצורע מחוסר כיפורים שהוא בעל קרי טבול יום, או שהיו מתרצים שמדובר בגזירת הכתוב מיוחדת בזב), אך הר"ש משאנץ אינו מביא כלל את קושיית התוספות ותירוץ, ולכן נראה שלדידו אכן לא היה כלל קושי, שכן לדבריו אין דין כללי בטבול יום שהוא מחוסר כיפורים, אלא דין פרטי בזב בעל ג' ראיות, שנובע מגזירת הכתוב.¹⁵

מעתה עלינו לשאול, מהו דין זבה גדולה טבולת יום בהר הבית על פי הר"ש משאנץ. כפי שראינו לעיל, הגמרא בנזיר התייחסה רק לזב, ואילו לגבי זבה לא מצאנו שום התייחסות. בספר "אל הר המור" (שם, ה) כתבו שזבה דינה כזב בעל ג' ראיות לעניין זה, וראייתם מכך שהדרשה המובאת בגמרא לאסור זב טבול יום במחנה לוי, שמקורה מהספרא (תורת כהנים), מובאת בספרא גם לגבי זבה באותו לשון:

מנין שהיא טובלת מבעוד יום תלמוד לומר והביאה אותם אל הכהן, אל פתח אהל מועד כיצד הוא מביאה אותם אל פתח אהל מועד אלא אם כן תהיה מעורבת שמש תלמוד שהיא טובלת מבעוד יום. (ספרא מצורע, פרשת זבים פ"ט, ד)

אולם כאמור לעיל, דרשה זו איננה נמצאת בש"ס שלנו, ואדרבה – ישנו לימוד הפוך מהמשנה בכלים ממנו דייק הר"ש שגם זבה טבולת יום מותרת בהר הבית. אמנם

14. עיין גם בהערות הרב יפה'ן לחידושי הריטב"א על יבמות בהוצאת מוסד הרב קוק, ז' ע"ב הע' 426, שרצה לחלק בין טבול יום רגיל לטבול יום ארוך, ודחה חילוק זה.

15. ואכן, הסבר זה הוא גם הסברו של הרב יפה'ן בהערותיו לריטב"א שם, שמדובר בדין מיוחד בזב, ולא כמשמעות התוספות שזהו דין כללי בטבול יום שהינו גם כן מחוסר כיפורים. הרב עזריה אריאל כתב לי ניסיון אחר ליישב את הסתירה, ולפיו מחוסר כיפורים נחשב לזבה רק ביום שבו הוא חייב להביא את קרבנותיו, ולפי זה היולדת איננה מחוסרת כיפורים כל ימי היותה טבולת יום ארוך. אולם לפי זה גם זב ביום השביעי לא יהיה נחשב למחוסר כיפורים, מכיוון שרק ביום השמיני הוא ראוי להבאת קרבנותיו, וקשה מאוד להעמיד את הסוגייה בנזיר בזב דווקא ביום השמיני, שטבל רק אז.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

במשנה שם ישנו דיוק גם לגבי זב, אולם על כך ניתן לומר, שהזב עליו מדברת המשנה הינו זב קטן בעל ב' ראיות, והוא מותר בכניסה להר הבית לאחר שטבל אף קודם שהעריב שמשו. לפי זה, רק זב בעל ג' ראיות שהינו טבול יום אסור בכניסה להר הבית מן התורה, ואילו שאר טבולי יום, כולל זבה, מותרים בכך.¹⁶

אם נמאן בחילוק זה, שמטרתו ליישב את הגמרא בנזיר עם המשנה בכלים, ולדחות מההלכה את מדרש הספרא שלא הובא בש"ס, עלינו לומר במקרה זה שישנה מחלוקת בין הר"ש בפסחים לר"ש בכלים, ולפיה הר"ש בפסחים קיבל להלכה את הגמרא בנזיר, ואילו הר"ש בכלים דחה אותה מהלכה מכח דיוקו מהמשנה. במקרה זה עלינו לברר מהי ההלכה בסופו של דבר לדעת הר"ש.

לשם כך עלינו לחזור ולדייק בר"ש בכלים, שלאחר שהביא את הדיוק במשנה ולפיו גם זב וזבה טבולי יום מותרים בכניסה להר הבית, הזכיר שיש בכך מחלוקת אם טבול יום דזב כזב דמי (ולפי שיטת רש"י שראינו לעיל), וכן הזכיר את הגמרא בנזיר, והפנה לתוספותיו ליבמות, בהם האריך.

כאמור לעיל, לא הגיעו לידינו תוספות שאנץ ליבמות, והיה מקום לומר שביבמות הוא הולך בכיוון של פסחים.¹⁷ אולם נשתמרה לנו עדות על דבריו של הר"ש משאנץ למסכת יבמות, והיא בחידושי הריטב"א שם, שהביא מדברי הר"ש משאנץ. ראשית, הריטב"א מביא את דיוקו של הר"ש מהמשנה בכלים, שגם טבול יום דזב וזבה נכנסים להר הבית. שנית, כאשר הוא דן ביחס בין דברי הברייתא לדברי ר' יוחנן שהבאנו לעיל, הוא כותב במפורש שרבנו שמשון הבין שיש מחלוקת בין רבי יוחנן לברייתא, וכשיטת רש"י, בניגוד לשיטת התוספות אותה נקט הר"ש בתוספותיו לפסחים. כפי שהראינו לעיל, על פי פירוש רש"י שיש מחלוקת בין הברייתא לר' יוחנן, יש לומר שכל

16. לכאורה באותו אופן היה מקום לומר, שדין זבה האמור במשנה בכלים מדבר על זבה קטנה, שראתה יום או יומיים, ודינה שצריכה לספור יום אחד נקי ובו טובלת, ואיננה חייבת בקרבן, אולם לא ניתן לומר זאת, שכן בניגוד לזב, שלו קוראת המשנה זב גם אם ראה פעמיים וגם אם ראה שלוש פעמים, לזבה שראתה יום או יומיים המשנה קוראת "שומרת יום כנגד יום" לעומת זבה שראתה שלושה ימים הנקראת זבה סתם, ראה משנה פסחים (פרק ח משנה ה) ונדה (פרק ד משנה ז).

17. וכפי שכתבנו, אם נמאן בחידוש שלנו שיש לומר שלדעת הר"ש בפסחים הגמרא בנזיר איננה חולקת על הדיוק מהמשנה בכלים, אלא מלמדת דין פרטי בזב בעל ג' ראיות, ושאר טבול יום דמחוסר כיפורים כולל זבה מותרים בהר הבית, וממילא המשנה בכלים מדברת רק על זב בעל ב' ראיות.

זב טבול יום נכנס להר הבית לדעת ר' יוחנן. גם בסוף דברי הריטב"א הוא כותב שהר"ש משאנץ "האריך הרבה בענין זה" – מה שמתאים לעדותו של הר"ש על דבריו ביבמות.

נראה בבירור, שהריטב"א בדבריו התייחס לתוספות שאנץ על יבמות שלא הגיעו אלינו, ולא לתוספות שאנץ על פסחים המצוי בידינו. מכאן עולה, שהתוספות שאנץ ביבמות סתר את מה שכתב בפסחים, והלך בכיוון דבריו במשנה בכלים. מכך שבמשנה בכלים הוא מפנה לתוספות ביבמות, מוכח שאת פירושו למשנה כתב לאחר שחיבר את התוספות שלו, וממילא זוהי המשנה האחרונה שאותה פסק להלכה.¹⁸

ו. דיון חוזר בשיטת התוספות

לאחר שדנו בשיטת הר"ש משאנץ, והראינו שעל פי שיטתו סביר להניח שלהלכה זבה טבולת יום מותרת בכניסה להר הבית, נחזור שנית לשיטת התוספות:

התוספות בסוגיות אותן הבאנו, לא התייחסו למשמעות הדיוק מהמשנה בכלים. כאמור לעיל, לפי משמעות דבריהם בזבחים וביבמות, דין זב בעל ג' ראיות טבול יום שמופיע בנזיר, אמור בכל טבול יום שהוא גם מחוסר כיפורים מאותה טומאה, כולל זבה גדולה. אולם פסיקת ההלכה למעשה של התוספות איננה ברורה סופית עדיין, זאת משתי סיבות:

1. מהתוספות בפסחים שהבאנו לעיל עולה שיוולדת טבולת יום מחוסרת כיפורים מותרת בכניסה להר הבית. בניגוד לשיטת הר"ש משאנץ, לפיה יישבנו את הסתירה מיולדת לזב, בתוספות (שלפיהם מדובר בדין כללי) הסתירה קיימת, והאמירה שיש לחלק בין טבולת יום ארוך לשאר טבול יום מחוסר כיפורים איננה

18. ניתן לומר אמנם שאת תוספותיו לפסחים חיבר הר"ש משאנץ הן לאחר התוספות על יבמות והן לאחר חיבורו על המשנה, אולם נראה לי דוחק לומר זאת. כמו כן, כבר מדבריו במשנה (שמפנה לתוספותיו) רואים שהחיבור על המשנה מאוחר יותר, ואם כן מה הצורך באריכות דברינו, הרי משנה אחרונה של הר"ש כדבריו בכלים? התשובה לכך היא שאם לא היינו רואים את דברי הריטב"א ביבמות בשמו, היינו עלולים לטעות ולומר, שגם ביבמות כתב כפי שכתב בפסחים, ואם כן, בהפנייתו לתוספותיו הוא חוזר בו מהדיוק שדייק במשנה בכלים, אולם לאחר שראינו שגם בתוספות ביבמות הוא הולך בכיוון המשנה בכלים, ומפרש שיש מחלוקת בין ר' יוחנן לברייטא, שתלויה בשאלה מה דינו של זב טבול יום, הרי שהלכה בהכרח כדיוק במשנה בכלים, וכו' יוחנן, שכל טבול יום מותר במחנה לוי, ללא יוצא מן הכלל. זאת כאמור, אם נמאן באפשרות ליישב את התוספות שלו בפסחים גם הם עם הדיוק במשנה בכלים.

עליית זבה טבולת יום להר הבית

אפשרית כפי שהראינו לעיל. ממילא מוכרחים לומר שהתוספות בפסחים חולקים על התוספות בזבחים וביבמות.

2. התוספות לא התייחסו בדבריהם לדיוק מהמשנה בכלים, שלכאורה סותרת את הלימוד שלהם וכיצד הם מיישבים אותו. ניתן אמנם לומר שהם ראו את הדיוק כאיננו מוכרח, אך מאידך ניתן לומר שאכן המשנה בכלים חולקת על המהלך שאותו הוציאו התוספות מהגמרא בנזיר, ואין לדעת כיצד לפסוק את ההלכה, שכן התוספות בדבריהם הציעו פרשנות, מבלי לכתוב מהי ההלכה למעשה.

ז. סיכום

מדברי הגמרא בנזיר (מה ע"א) עולה שזב בעל ג' ראיות שטבל ועדיין לא העריב שמשו, אסור בעלייה להר הבית מן התורה, מכיוון שהוא גם טבול יום וגם מחוסר כיפורים.

מדברי המשנה בכלים (פ"א מ"ח) ניתן לדייק שגם טבול יום שהוא מחוסר כיפורים רשאי להיכנס להר הבית, ואסור להיכנס באזור מחנה לוייה רק בעזרת נשים מדרבנן.

בספר "אל הר המור" (בירורי הלכה פרק ד) הסיקו למעשה שזבה גדולה שטבלה לטהרתה, ועדיין לא עבר עליה הערב שמש, אסורה בעלייה להר הבית, שכן פסיקת ההלכה בנושא זה שנויה במחלוקת בין הרמב"ם ליתר הפוסקים, וספיקא דאורייתא לחומרא.

במאמר זה רצינו להראות שיש לערער על קביעה זו, שכן מלבד פסיקת הרמב"ם, הרי שיש לדייק מדברי רש"י בזבחים שהלכה נפסקה כמשנה בכלים ולא כגמרא בנזיר, וכך גם יוצא מפורש מדברי הריטב"א ביבמות.

הארכנו להוכיח להלכה שגם דעת הר"ש משאנץ כן, אם בדחיית הגמרא בנזיר מההלכה, ואם בהכנסתה לתוך הדיוק מהמשנה בכלים, ולפיה האיסור בהר הבית הינו דין פרטי האמור דווקא בזב בעל ג' ראיות, ואיננו כולל מחוסרי כיפורים אחרים שהינם טבולי יום, גם לא זבה גדולה.

גם שיטת התוספות להלכה איננה ברורה, שכן ישנה סתירה בין דבריהם בזבחים וביבמות ובין דבריהם בפסחים, ובכל המקומות התוספות מתעלמים מהדיוק במשנה בכלים, ואינם מנסים ליישב אותו עם שיטתם.

אם כן יוצא, שמול שיטת התוספות שאיננה ברורה כל צרכה להלכה, עומדים לנו דבריהם של רש"י, הרמב"ם, ר"ש משאנץ והריטב"א, ולפיהם זבה טבולת יום מותרת

בעלייה להר הבית, ואסורה להיכנס לעזרת נשים מדרבנן, ונראה שכך יש לנקוט להלכה.

יש לציין שדברים אלו אינם נוגעים למעשה כיום, שכן ללא קשר לשאלת הכניסה להר הבית כיום, בעניין כניסת אישה להר הבית לא שייכת מציאות של זבה טבולת יום. הסיבה לכך היא שסבורני שיש להתנגד בכל תוקף לטבילת פנויות על מנת להיכנס להר הבית מחשש מכשול, ואילו כאשר אישה נשואה טובלת לטהרתה לאחר כלות שבעת ימי הנקיים, קיימת מצוות עונה, בה היא נטמאת טומאת קרי, וזקוקה להמתנה של 72 שעות לפני טבילה ואפשרות של עלייה להר הבית, וטבול יום דבעל קרי מותר בכניסה למחנה לוייה עד לעזרת נשים גם לשיטת התוספות.¹⁹

19. אמנם יש לדון לגבי כלה ביום חופתה שרוצה לעלות להר הבית, לאחר שטבלה בלילה וטרם העריב שמש (וטרם קיימה מצוות עונה). אולם לרוב, טבילת הכלה לא נעשית בלילה שלפני החתונה, אלא לילה קודם לכן, ונמצא שביום חתונתה כבר העריב שמש. במקרים המיוחדים שבהם נעשית הטבילה רק בלילה שלפני החופה, אין להסיק מהמאמר כאן הלכה למעשה, עד שידונו בו חכמי הדור ויכריעו להלכה.